

ניסוך המים בספלים של כסף או של סיד

במשנה במסכת סוכה (מח.) מתוארת מצות ניסוך המים כיצד נעשית: צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגים היה ממלא מן השילוח. הגיעו לשער המים, תקעו והריעו ותקעו. עלה בכבש ופנה לשמאלו, שני ספלים של כסף היו שם, רבי יהודה אומר של סיד היו אלא שהיו מושחרין פניהם מפני היין. ומנוקבין כמין שני חוטמין דקין, אחד מעובה ואחד דק - כדי שיהיו שניהם כלין בבת אחת. מערבו של מים, מזרחו של יין.

בכלל דברי המשנה אנו למדים על מחלוקת תנאים בדבר החומר ממנו יוצרו אותם ספלים לניסוך היין והמים. לדעת חכמים היו אלו ספלים של כסף, ואילו לדעת רבי יהודה ספלים אלו היו עשויים סיד אלא שמראם היה נראה כשל כסף כיון שהושחרו מחמת היין שנשפך לתוכן [ואף הספל המיועד למים הושחר מחמת יין, כיון שכן הדין שאם עירה של יין לתוך של מים יצא].

והנה במשנה ובגמרא לא מבואר טעם המחלוקת, במה נחלקו חכמים ורבי יהודה ומה הטעם לעשות הספלים דוקא בשל כסף או בשל סיד. ובספר מרגניתא דרבי מאיר (שפירא) כתב פלפול נפלא בביאור שיטתו של רבי יהודה, וכדלהלן.

מחלוקת הראשונים בטעם האיסור לבנות המזבח באבני גזית

בפרשת כי תבוא (דברים כז ה-ו) נאמר: "ובנית שם מזבח לה' אלקיך מזבח אבנים לא תניף עליהם ברזל. אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלקיך" וגו'. כך גם נאמר בסוף פרשת יתרו (שמות כ כב): "ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתה גזית, כי חרבך הנפת עליה ותחללה".

בטעם האיסור הביא הרמב"ן בשם האבן עזרא שהוא כדי שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות שעה שהאבן עצמה במזבח השם, או כדי שלא ילקחו שאריות האבן לשם בניית מזבח לעבודה זרה, כי עובדיה ינסו לעשות כן אולי יצליחו במעשיהם. ובשם הרמב"ם במורה נבוכים, כתב הרמב"ן, שטעם האיסור הוא להרחיקה שלא יבואו לעשות בהן צורה ותהיה אבן משכית, כמנהג עובדי עבודה זרה.

על כל אלו כתב הרמב"ן כי לדעתו טעם המצוה שונה, והוא בעבור היות הברזל חרב והוא המחרים העולם, ולכן נקרא כך. ועשו הוא היורש החרב כמו שנאמר (בראשית כז מ) "ועל חרבך תחיה", ולכן לא יובא בית ה'. והוא כפי שהביא בראש דבריו שם את טעם חז"ל (מכילתא מסכתא דבחדוש יא) שלא יונף המקצר על המאריך.

דעת הרמב"ן לאסור בכל מלאכת המשכן ומאיך לאסור בברזל דוקא

לפי זה הוסיף הרמב"ן הרחבה והגבלה לדין זה. מחד - מרחיב הרמב"ן את הדין לכלל מלאכת המשכן, ואומר: ומפני זה לא היה במשכן ברזל, כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר [אם היו עשויות] מברזל - עשה נחושת. וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל, מלבד הסכינין, כי השחיטה אינה עבודה. ואמנם בהמשך דבריו כתב הרמב"ן שמעיקר הדין אין האיסור אלא בבניית המזבח משא"כ בהיכל ובקדש הקדשים יכול לבנות אף באמצעות כלי מתכות, ובנדון זה נחלקו תנאים אם שלמה הרחיק כלי הברזל מכלל בנין הבית או רק מבניית המזבח. ומאיך - מגביל הרמב"ן את האיסור למתכת ברזל דוקא, ואומר: והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל, כי פירש כאשר "חרבך הנפת", ומפורש מזה "לא תניף עליהם ברזל". ואם בא לסתת אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכירו רבותינו, הרי זה מותר, אע"פ שאינן שלמות.

הרמב"ן מדגיש שמכח הגבלה זו המפורשת בכתוב, שאין איסור על בניית המזבח באבני גזית אלא רק בהניף עליהן ברזל דוקא ולא בכלי כסף או בשמיר, נפלו טעמי האיסור לדעת האבן עזרא והרמב"ם, כי הרי גם בחיתוך אבן ע"י כלי כסף או שמיר ישארו שאריות מן האבן והיה מקום לחשוש להנחתם באשפתות או בניית מזבחות לעבודה זרה באמצעות - כסברת האבן עזרא. וכן יש מקום להרחיקה שמא יבואו לעשות מהם צורה ויהיה זה אבן משכית - כסברת הרמב"ם.

הטעם שלא נזכרה תרומת ברזל בתרומת המשכן

דברי הרמב"ן עולים בקנה אחד עם המבואר בדברי כמה ראשונים, בטעם שלא הוזכרה תרומת ברזל ברשימת התרומות שבריש פרשת תרומה. וכך כתב האבן עזרא (שמות כה ג): והנה לא היה במעשה המשכן ברזל. וכתוב בבית ראשון (מלכים א' ז) "ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהיבנותו". וכדבריו כן כתבו הרוקח (שם) והריקאנטי (סו"פ יתרו).

ולדבריהם נמצא כדברי הרמב"ן שאיסור הנפת כלי ברזל היינו דוקא ברזל ממש ולא כלי כסף וזהב, שהרי כסף וזהב היו בכלל תרומת המשכן ואלו המפרשים מפרשים שלא נתרם הברזל מחמת איסור זה, וע"כ שדין כסף וזהב אינו כדין הברזל ואין מתכות אלו בכלל שם 'ברזל'. ויש לדון לדבריהם מה יהיה הדין בימי מתכות אחרות כגון בדיל וכיו"ב אם דוקא זהב וכסף החשובים יצאו מכלל שם 'ברזל' ואילו שאר מיני מתכות הרי הם בכלל, או שאף מתכות אחרות יצאו מכלל שם זה, ויל"ד בזה.

וכך הביא מרן הגר"ח"ק (דרך חכמה בית הבחירה פ"א ס"ק ק"ה וצ"ה"ל ס"ק קנ"ו וקנ"ז) שנחלקו ראשונים בדבר, דיש אומרים שדוקא ברזל פוסל אבל כסף וזהב ושאר מיני מתכות אין פוסל, והיינו הראשונים המובאים לעיל ונוסף עליהם ר"י'ן שועיב בדרשותיו (פרשת תרומה) ורבינו בחיי בספרו שלחן של ארבע.

אך הביא גם דיש אומרים דה"ה כל מתכת כגון זהב ונחושת פוסל. והם תוספות השלם (שמות כ כב אות ה) שדרשו להדיא "לא תניף עליהם ברזל" כו' כסף מנין וכן זהב מנין, ת"ל וכו'. הרי שדרשו מהפסוקים לאסור אף הנפת כלי כסף וזהב.

הנפת

מתכת

כסף על

אבני

המזבח

יום שלישי טז אלול
סוכה דף מח

הצטרפות לקבלת

החירוש היומי:

a8843414@gmail.com

אך הביא גם דיש אומרים דה"ה כל מתכת כגון זהב ונחושת פוסל. והם תוספות השלם (שמות כ כב אות ה) שדרשו להדיא "לא תניף עליהם ברזל" כו' כסף מנין וכן זהב מנין, ת"ל וכו'. הרי שדרשו מהפסוקים לאסור אף הנפת כלי כסף וזהב.

ונמצא בדבדעת האבן עזרא יש סתירה בדבר, כי מחד פירש דבריו שלא נמצא בתרומת המשכן ברזל מחמת איסור זה, ומאידך טעם איסור בנית אבני גזית לדידיה הוא מחמת שאריות האבן שיהיו באשפתות או ישמשו לבנית מזבח לעבודה זרה - טעם ששייך גם בשאר מיני מתכות, וכטענת הרמב"ן, ויל"ע.

מדוע לא נסרו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצו מלכי יון בכלי כסף

ובגמרא בעבודה זרה (נב:) מובא המו"מ שדנו בית חשמונאי אחר שטמאו היוונים את המזבח: אמרי היכי נעביד, ניתברינהו - אבנים שלמות אמר רחמנא. ננסרינהו - לא תניף עליהם ברזל אמר רחמנא. ובשו"ת אור המאיר (סימן עג) הביא קושיית חכם אחד על דברי הרמב"ן הנ"ל מסוגיא זו, שהרי לדעת הרמב"ן יכולים היו לנסר את האבנים בכלי כסף, ומכך ששללו אפשרות הניסור בכלל מכח הדין דלא תניף עליהם ברזל' מוכח שבכלל ברזל כל מיני המתכות ואף מתכת כסף.

ובספר מרגניתא דרבי מאיר (ע"ז נב:) כתב בעל האור המאיר ליישב קושיא זו, בהקדים מחלוקת הראשונים בטעם איסור הנפת ברזל, שלדעת האבן עזרא הוא מחמת שיהיו שאריות האבן באשפה, לדעת הרמב"ם הרחקה משום צורה, ולדעת הרמב"ן האיסור מחמת שלא יניף המקצר על המאריך.

והנה בגמרא בסוטה (מח:) נחלקו רבי יהודה ורבי נחמיה בדין שימוש באבני גזית באבני המקדש שאינם אבני המזבח, דדעת רבי יהודה שאפילו אבני המקדש אסורות באבני גזית ולדעת רבי נחמיה אבני המקדש היו עשויות גזית. ויש לדון מצד קדושת האבנים, אלו אבנים קדושתם חמורה יותר, אבני המזבח או אבני המקדש. והנה פסק הרמב"ם (מעילה פ"ד ה"ה) שמותר לשנות אבני מזבח לאבני היכל כיון דהוי מקדושה קלה לקדושה חמורה.

תליית מחלוקת הראשונים במחלוקת התנאים בדין אבני גזית באבני המקדש

מעתה כתב המרגינא דרבי מאיר, יש לתלות מחלוקת התנאים במחלוקת הטעמים לדעת הראשונים. שהרי טעם האבן עזרא משום אשפה וטעם הרמב"ם משום צורה, שייכים אף באבני מקדש כדרך ששייכים באבני מזבח - שהרי קדושת אבני מקדש חמורה מקדושת אבני מזבח. וא"כ טעמים לא יצדק אלא לדעת רבי יהודה. ואילו טעמו של הרמב"ן שהוא משום שלא יניף המקצר על המאריך, שפיר אפשר לומר שאינו אלא גבי מזבח המאריך ימיו של אדם [כמבואר בכסף משנה (ביה"ח פ"א ה"ט)]. ונמצא שרבי יהודה ס"ל כדעת הרמב"ם והאבן עזרא ורבי נחמיה כדעת הרמב"ן.

ומאחר שכתב הרמב"ן נפק"מ בין דעתו לדעת האבן עזרא והרמב"ם לגבי הנפת שאר מתכות, ככסף וזהב, נמצא שאף בענין זה נחלקו רבי יהודה ורבי נחמיה. שלדעת רבי יהודה אף שאר מתכות נאסרו ולדעת רבי נחמיה ברזל בלבד נאסר ואילו כסף וזהב מותרים.

ולפי זה יישב קושיית אותו חכם, כי דברי הגמרא בעבודה זרה הם אכן רק לדעת רבי יהודה, ולדידיה טעם האיסור הוא כדברי האבן עזרא והרמב"ם ששייך אף בשאר מתכות. ולכן לא יכולה היתה הגמרא לטעון שהיה עליהם לנסר את אבני המזבח בכלי כסף או זהב. ויעויין שם בדבריו מה שהוכיח מתוך הסוגיא שכל נדון הגמרא הוא רק אליבא דרבי יהודה.

רבי יהודה אסר ספלים של כסף לשיטתו

עכ"פ על פי תלייה זו, ביאר המרגינא דרבי מאיר (סוכה כאן ובשו"ת אור המאיר שם) את טעם מחלוקת רבי יהודה וחכמים אם ספלי ניסור היין והמים היו עשויים כסף או סיד. כי דעת חכמים כדעת רבי נחמיה שאיסור הנפת ברזל הוא במזבח בלבד ואם כן טעמו ע"כ הוא כטעם הרמב"ן שלא יונף המקצר על המאריך, וטעם זה אינו נכון אלא גבי ברזל דוקא ולא בשאר מיני מתכות ולכן שפיר יכלו לעשות הספלים נאים משל כסף. משא"כ רבי יהודה אזיל לשיטתו שאיסור הנפת הברזל הוא אף באבני מזבח וטעם האיסור הוא כטעמי האבן עזרא והרמב"ם, ואף שאר מיני מתכות בכלל וכדמוכח בסוגיא בעבודה זרה - ולכן לדעת רבי יהודה לא יכולים היו לעשות הספלים משל כסף, אלא של סיד היו ומושחרין פניהם מפני היין.

תמיהת המשך חכמה ורבי מאיר אריק ממנורה שעשו החשמונאים

לסיום, נביא קושיית האחרונים על מה שכתב הרמב"ן בכלל דבריו, שמה שהיו הסכינים של ברזל לא היה בכך חסרון של שימוש בכלי ברזל במשכן כיון ששחיטה לאו עבודה היא. ומבואר מדבריו, שאף כלים שאינם חלק מבנין המשכן אף הם אסורים שיהיו משל ברזל. ותמה המשך חכמה (שמות כ כב), דהלא המנורה שעשו החשמונאים היתה משל ברזל כמבואר בראש השנה (כד:), וכאן לא נוכל ליישב כדברי הרמב"ן כיון שסידור המנורה עבודה הוא כמבואר ביומא (כג:).

כעין קושייה זו יש להקשות עוד מהמבואר ברש"י (כה כט) שפירש גבי לחם הפנים: והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל וכו'. ולדברי הרמב"ן כיצד עשו לו דפוס ברזל. אמנם באמת במנחות (צד.) לא נזכר רק שהיו ג' דפוסים אך לא שהיו מברזל [ועיין תורה שלמה] וא"כ אפשר שהרמב"ן יחלוק בזה על דעת רש"י

וכקושיית המשך חכמה כה"ק רבי מאיר אריק בספרו מנחת קנאות (יד:), ורצה לחלק בין סכין שחיטה שמקדש לדם ולכן היה אוסר לעשותו מברזל ובין מנורה שאינה מקדשת דבר, שאף השמן שבתוכה מתקדש בכלי מיוחד לכך שהיה מונח על גבי המנורה. ולפי זה סרה גם הקושייה מדפוס הברזל דלחם הפנים, כיון ששם לא התקדש הלחם בכלי זה ובכה"ג אף לדעת הרמב"ן מותר לעשותו מברזל.

“
רבי יהודה אזיל
לשיטתו שאיסור
הנפת הברזל
הוא אף באבני
מזבח ואף שאר
מיני מתכות
בכלל - ולכן לא
היו יכולים
לעשות הספלים
משל כסף

“